PERŠAUKŠČIO (KASČIUKŲ) PILKAPYNAS

Vida KLIAUGAITĖ

Pilkapynas yra apie 1 km į P nuo Peršaukščio k. ir apie 1,5 km į ŠV nuo Kasčiukų k., 0,6 km į PR nuo Sarių ežero R kranto, abipus Vilniaus–Švenčionių kelio, Švenčionėlių miškų urėdijos, Modžiūnų girininkijos Peršaukščio miške, 13 ir 19 kvartaluose. Manoma, kad šis pilkapynas yra nedidelė išlikusi didžiulio pilkapyno dalis. Dar XIX a. pabaigoje čia buvo mažiausiai 39 pilkapiai, sudarę tris grupes. 9 iš jų ištyrė F. Pokrovskis, net 5 pilkapiuose nieko nerado, kituose buvo aptikta IX–XII a. datuojamų radinių – pjautuvų ir žirgo aprangos reikmenų. Matyt, nemaža dalis pilkapių buvo sunaikinta tiesiant kelią. Pilkapyną 1979 ir 1987 m. žvalgė MMT bei 1998 m. LII.

Šiuo metu pilkapynas saugomas trimis grupėmis, į LR nekilnojamųjų vertybių registrą įrašytomis atskirais numeriais. Išlikusių pilkapių skersmenys – 7–8 m, didžiausio buvęs apie 12 m. Dalis jų sulėkštėję, jų aukštis tesiekia 0,3 m, tačiau kai kurių aukštis – iki 1 m, ar net 1,3 m. Kai kurie pilkapiai dar turi vizualiai išskiriamas duobes ar griovius. 2002 m. archeologijos tyrimai vykdyti dviejose grupėse (I ir II), esančiose 13 kvartale. Pirmoji grupė, kairėje kelio Vilnius–Švenčionys pusėje, stipriai nukentėjo tiesiant aukštos įtampos elektros perdavimo liniją bei 1999 m. mineralizavimo metu po ja naudojant sunkiąją techniką. Antrojoje grupėje, esančioje kitoje to paties kelio pusėje, net 7 pilkapiai pažeisti klojant ryšio kabelį: nuarti šonai, nuskleisti sampilai. Abiejose grupėse 2002 m. ištirta po 2 žalojamus pilkapius.

I grupė. **Pilkapis 1** labai stipriai nukentėjęs nuo nuolatinių arimų, sampilą sunku išskirti – jis tėra 30 cm aukščio, apie 9 m skersmens. Ariant sunaikinta didžioji pilkapio dalis, sampilo liekanos tesudarė iki 20 cm storio sluoksnelį. Pilkapio centre fiksuotas 1,5x1,8 m skersmens perkastos žemės plotelis. Greičiausiai tai ankstesnių (XIX a. pabaigos) pilkapio tyrimų pėdsakai arba pilkapio sampilo centrinė dalis buvo iškasta „lobių ieškotojų“. Kasant duobę buvo perkastas visas sampilas ir pilkapio pagrindas bei įkasta gilyn į įžemį. Buvusi duobė užstumta ar užarta įrengiant elektros perdavimo liniją. Pilkapio sampilą juosė 2 grioviai iš ŠR ir V bei 4 pailgos ir ovalios duobės iš P ir R pusių. Griovių ilgis – 6,6 m (V) ir 7,4 m (ŠR). Pastarąjį sudarė dvi ovalios besijungiančios duobės. Grioviai buvo iki 3,15 m pločio. Duobės – 2,9–3,8x1,9–3 m skersmens. Duobės ir grioviai pjūvyje netaisyklingo puslankio formos, jų užpildą sudaro įvairaus intensyvumo degėsingas smėlis su šviesaus smėlio „liežuviais“ nuo sampilo pusės (nuslinkęs sampilo smėlis). Duobių ir griovių gylis skirtingas – nuo 106 iki 140 cm. Kiek giliau jie kasti Š pusėje.

Pilkapis 2 yra 12 m į P nuo tyrinėto pilkapio 1. Pilkapio sampilas apartas iš visų pusių, o ypač jo R pusė. Sampilo skersmuo, atrodo, buvęs apie 8 m ir siekia iki 1,3 m aukštį. Pačiame sampilo centre iškasta pailga 2x2,5 m skersmens duobė. Duobė kasta netvarkingai, perkasta per visą sampilą, gilyn ji siaurėja. Atrodo, kad nebekasta pasiekus pilkapio pagrindą. Pagrindas pažeistas, tačiau

ne visas. Panašu, kad tai „lobių ieškotojų" darbas. Valant sampilą jokių kapų ar radinių neaptikta, smėlyje pasitaikė keletas tamsesnių (degėsingų) dėmių. Sampilas buvo iki 90 cm storio centrinėje, perkasimo nepažeistoje dalyje. Pilkapį juosė nuo 2,2 m iki 3,5 m pločio griovys, P pusėje turintis 1 m pločio tarpą – „praėjimą". 20–25 cm giliau nuo jo paviršiaus griovys išsiskyrė į 9 pailgas duobes. Jų skersmuo – 1,4–3x3–3,8 m, o gylis, matuojant nuo aukščiausio sampilo taško, įvairuoja nuo 215 cm (V duobė) iki 280 cm (PR duobė). Pjūvyje duobės artimos V formai, užpildytos įvairaus intensyvumo degėsingu smėliu su šviesaus smėlio „liežuviais" nuo sampilo pusės – nuslinkusiu sampilo smėliu. Š ir R duobių užpildo viršutinėje dalyje aptikta medienos liekanų. Š duobės pakraštyje – 2 fragmentai: 10x14 cm skersmens ir 8–10 mm storio suanglėjusios lentos fragmentai ir apipuvusio rąsto (?), kurio skersmuo galėjo būti 26 cm, fragmentas. R duobės krašte aptiktas 34 cm ilgio, 6 cm pločio ir apie 4–5 cm storio medienos fragmentas. ŠR duobės degėsingame užpilde aptikta negausių perdegusių kaulų, kurie galbūt nėra žmogaus. Dviejose duobėse rasta akmenų – ŠV duobėje, užpildo viduryje aptiktas 29x15x12 cm skersmens akmuo, o R duobėje rasti du – 22x14x16 cm ir 26x18x16 cm dydžio – akmenys, vienas juodame sluoksnyje užpildo viduryje, kitas duobės pakraštyje, nuolydyje.

II grupė. **Pilkapis 3** yra piečiausiai iš visų antrosios grupės pilkapių. Iš V pusės pilkapio kraštas nuvažinėtas, išstumdytos žemės ir suformuotas keliukas. R kraštas nustumdytas ir suartas klojant magistralinius ryšio kabelius bei valant virš jų esantį miško ruožą. Sampilo likučių aukštis – iki 0,5 m, pagal juos galima spėti, kad jis buvęs apie 7–8 m skersmens. Pilkapio sampile iškasta 4 m skersmens ir 0,8 m gylio duobė. Duobės centre, iš karto po velėna aptikta šiuolaikinių šiukšlių. Duobė į įžemį įkasta iki 50 cm. Kraštuose sampilo likučius sudarė perkastas, iš centro išmestas smėlis, tik P pilkapio dalyje fiksuota šiek tiek nesuardyto sampilo likučių. Pilkapį supo 6 pailgos ar ovalios duobės, vieną iš jų – ŠV – sudaro dvi besijungiančios mažesnės duobės, kurių kontūrai išsiskyrė 108 cm gylyje nuo aukščiausio sampilo taško. Tarpai tarp duobių – 0,2–0,8 m. Š, V ir P duobės – 4,15–6,4x2,6–3 m skersmens, siekia iki 157–175 cm gylį. R duobės mažesnės, 3–3,2x1,9–2,5 m skersmens ir iki 142–146 cm gylio. Pjūvyje duobės yra netaisyklingo puslankio ar artimos V raidei formos, užpildytos įvairaus intensyvumo degėsingu smėliu su šviesaus, balkšvo smėlio „liežuviais", nuslinkusiais nuo sampilo. R duobės pažeistos klojant kabelį – visus sluoksnius kerta 12–18 cm pločio prakasas, kurio dugne aptiktas kabelis. ŠV duobės pakraštyje, užpildo paviršiuje aptiktas žalvarinis žvangutis. ŠR duobės užpildo apačioje rastas žalvarinis įvijinis žiedas išplatinta vidurine įvija. PR tarp dviejų duobių fiksuoti 5–6 cm pločio, iki 28 cm ilgio ir 1–2 cm storio suanglėjusios medienos fragmentai, o ŠR duobės išorėje, geltoname įžemio smėlyje juodais degėsiais išsiskyrė 50 cm skersmens apskrita stulpavietė. Pjūvyje ji siaurėjanti, užapvalintu galu, į įžemį įgilinta iki 46 cm.

Pilkapis 4 yra šalia tyrinėto pilkapio 3, į R nuo jo. Pilkapis sulėkštėjęs, sampilas – apie 8 m skersmens, iki 0,7 m aukščio. Vizualiai nežymius griovių pėdsakus galima aptikti Š ir P pusėse. V sampilo pusė užstumdyta smėliu su akmenimis, kurių vidinis skersmuo – apie 20 cm. Akmenys galėjo priklausyti kurio nors pilkapio vainikui (neaišku, iš kur tas

smėlis atstumtas). Pilkapio sampilas buvo 40–50 cm storio, jame aptikti 3 degintiniai kapai. Degintinis kapas 1 neturėjo jokio duobės kontūro, kaulai pasklidę sampilo smėlyje 35x30 cm skersmens plotelyje, tarp jų aptiktas geležinis peilis. Kaulai smulkūs ir švarūs, jų koncentracija – 4–5 cm storio. 15 cm į Š nuo šio kapo aptiktas degintinis kapas 1A – iki 30 cm ilgio, 5–6 cm pločio ir iki 5 cm storio degintų kaulų koncentracija, orientuota PR –ŠV (125–305°) kryptimi. Tarp kaulų, jų PR krašte gulėjo apyrankė, pagal skersmenį – vaikiška, pagaminta iš geležinės juostelės. Antropologinės medžiagos analizė parodė, kad tai suaugusios moters ir vaiko, palaidotų tuo pačiu metu, kapai. Degintinio kapo 2 kaulai aptikti plačiai išsibarstę apie 2 m skersmens plote. Kaulų pririnkta gausiai, jie švarūs. Antropologinės medžiagos analizė parodė, kad kape palaidoti du asmenys – suaugęs vyras ir paauglys (arba moteris), taip pat aptikta paukščio kaulų. Galbūt paukštis arba paukštiena dėta į kapą kaip įkapė?

Nukasus sampilą ir pilkapio pagrindą įžemyje aptiktas griautinis kapas 3. Kapo duobė netaisyklingos formos, 3,15x1,57–0,8 m dydžio, orientuota ŠV–PR kryptimi. Duobė gilyn nežymiai siaurėjo ir įgavo taisyklingesnę (ŠV ovaliu galu, o PR užapvalintais galais) formą. Į įžemį duobė įkasta iki 80 cm. Jos dugne aptiktos mirusiojo griaučių liekanos. Mirusysis guldytas ant nugaros, ištiestomis kojomis, galva į ŠR (125°). Galva pasukta į mirusiojo kairį šoną. Griaučių ilgis – 165 cm. Mirusiojo kojūgalyje, skersai ant dešinės blauzdos gulėjo siauraašmenis pentinis kirvis, virš kairiosios blauzdos – geležinis antskydis, šalia dešinės mirusiojo blauzdos, išilgai jai – du įmoviniai ietigaliai ilga įmova, šalia jų rasta geležinė grandelė. Mirusiojo juosmens srityje skersai vienas šalia kito buvo sudėti geležiniai peilis ir skiltuvas, o mirusiojo dešinėje gulėjo geležinė ovali sagtis. Pagal antropologinės medžiagos analizę šiame kape palaidotas 25–30 m. vyras.

Aplink pilkapio sampilą buvo sudėtas nesandarus akmenų vainikas, krautas iš nestambių akmenų, kurių vidutinis skersmuo – apie 20 cm. Vainiko vidinis skersmuo – 7–7,5 m. Pilkapį supo pailgos duobės iš Š, R ir P pusių. Šiaurėje 3 duobės susijungia į vieną 11 m ilgio ir iki 2,6 m pločio griovį. P duobė – 4,8 m ilgio ir 2,2 m pločio. R dar 3 duobės nėra tokios didelės, jų matmenys: 2,3x1 m, 1,6x1 m ir 2,6x1,4 m. R duobės negilios, pjūvyje puslankio ar artimos V raidei formos, užpildytos pilku degėsingu smėliu. Š griovys ir P duobė gerokai gilesni, jų dugno gylis – iki 198 cm nuo aukščiausio sampilo taško. Skiriasi ir jų užpildas – gausiai degėsingas beveik juodas smėlis viršuje, giliau – šviesus smėlis su pavieniais degėsiais ir šviesus smėlis su gana gausiais stambiais degėsiais dugne. Juodame degėsingame smėlyje aptikta daug nestambių akmenų, matyt, nuslinkusių nuo sampilo pakraščių. Akmenys panašaus dydžio kaip ir akmenų vainiko. Jų gausa Š ir P duobių užpilduose rodo, kad vainikas buvo kruopščiau kraunamas ties gilesnėmis duobėmis.

Pagal sąrangą pilkapiai 1 ir 2 priskirtini I tūkst. antrai pusei – II tūkst. pradžiai, tiksliau juos datuoti trūksta duomenų. Pilkapis 3 greičiausiai buvo supiltas vėlyvajame geležies amžiuje. Pilkapis 4 įrengtas viduriniojo amžiaus pradžioje (IV a. pabaiga – VI a. pradžia), tuo metu ankstyvuosiuose Rytų Lietuvos pilkapiuose, giliose duobėse buvo laidojami nedeginti mirusieji. Tačiau pilkapis naudotas ir vėliau – degintų mirusiųjų palaikai aptikti viršutinėje sampilo dalyje. Tikslesniam degintinių kapų datavimui nepakanka duomenų.

Radiniai perduoti LNM.

PERŠAUKŠTIS (KASČIUKAI) BARROW CEMETERY

In 2002 in the Peršaukštis (Kasčiukai) barrow cemetery, the barrows damaged while installing the electricity and communications cabling were explored. In barrows 1, 2 and 3 no burials were found, but they were excavated later. The barrows had earth piles of 7–8 m in diameter, which were surrounded by pits. In the pits of barrow 3, a spiral brass ring and a brass bell were found. Barrow 4 had an earth pile of 7–7.5 m in diameter and was surrounded by pits from three sides. In the earth pile of barrow, the cremated bodies of four people – a female, a child, a male and an adolescence – were found. The female's burial had an iron knife, and the child's burial had an iron bracelet. In the centre under the earth pile a body of a young male was buried non-cremated. It had a lot of burial items: two spears, a shield, a knife, an axe with blunt end and a belt. According to organisation of barrows, barrows 1 and 2 are classified from the 2nd half of the 1st millennium to the beginning of the 2nd millennium. Barrow 3 might have been made in the Late Iron Age. Barrow 4 was equipped in the beginning of the Middle Age (the end of the 4th century – the beginning of the 6th century), but it was used later, too.

KALTANĖNŲ (DEGUTINĖS) PILKAPYNAS

Vida KLIAUGAITĖ

2002 m. Kaltanėnų (Degutinės) (Švenčionių r.) pilkapyne (A 1076) buvo vykdomi archeologiniai tyrimai: ištirtas vienas pilkapis, apardytas tiesiant elektros perdavimo liniją. Pilkapynas yra 0,15 km į PR nuo Švenčionių–Kaltanėnų kelio kryžkelės su keliu į Murmas, abipus Murmų kelio ir 0,1 km į PV nuo Žeimenio ežero, Ignalinos miškų urėdijos Kaltanėnų girininkijos Degutinės miške, 79 kvartalo PV dalyje. Vienas spėjamas pilkapis Kaltanėnų (Degutinės) pilkapyne buvo ištirtas 2000 m. (žr. *ATL 2000 metais,* V., 2001, p. 262).

Pilkapis 2. Išlikęs pilkapio sampilas – apie 10 m skersmens ir iki 0,5 m aukščio. Pilkapio V kraštas šviežiai nuartas mineralizuojant po elektros perdavimo linija, o R nuvažinėtas ją įrenginėjant. Nuartoje pusėje matyti smėlis, jame aptiktas 1 degintinis kaulas ir smulkutis nedeginto kaulo fragmentas. R dalis pasidengusi samana ir užaugusi tankiais krūmais. Griovių ar duobių pėdsakų nematyti.

Nuėmus velėną – nestorą miško samaną – atsidengė suartas pilkas miškožemis, sumaišytas su sena velėna. Po elektros perdavimo linija (PV ploto dalyje) suartas sluoksnis „lengvesnis", jį sudaro maišytas smėlis. Armenyje aptikta įvairių XX a. šiukšlių (stiklo šukių, metalinių vielos gabalų, aprūdijusių detalių), gelžbetonio gabalas, matyt, likęs nuo elektros perdavimo linijos įrengimo laikų. PV ploto pusėje, negiliai suartame sluoksnyje (5 cm nuo paviršiaus) rasta geležinė sagtis.

Suarto sluoksnio apačioje, ŠR tiriamo ploto pusėje atsidengė akmenų vainiko akmenų viršūnės. Jų santykinis aukštis – 30–